

«ریا» چگونه شکل می‌گیرد؟

«با فروش اقساطی یک کالا، اتفاقی که رخ می‌دهد این است که خریدار به صاحب فروشگاه یا همان فروشنده کولر سفارش یک کولر جدید را می‌دهد که خود این موضوع به معنای سفارش برای ساخت یک کولر جدید و تولید است. اما اگر در آن فروشگاه کسی روی شانه من به‌عنوان خریدار (خرید اقساطی) بزند و بگوید شما که می‌خواهید برای خرید این کولر ۶۰۰ هزار تومان بدهید، من همین الان ۵۰۰ هزار تومان را به شما می‌دهم و شما این کولر را به‌صورت نقد خریداری کنید، اما یک سال بعد به جای ۶۰۰ هزار تومان که قرار است به فروشنده بدهید، به من ۵۵۰ هزار تومان بدهید. اگر خریدار این کار را قبول کند و ۵۰۰ هزار تومان را از آن فرد گرفته و کولر را نقد خریداری کند اما سال بعد به قرض دهنده ۵۵۰ هزار تومان پس بدهد، این کار ریا است و هم به اقتصاد ضربه می‌زند؛ چرا که هیچ اتفاقی در اقتصاد رخ نداده و این کار صرفاً یک قرض ربوی است.»

برش**از عقود فروش اقساطی، مشارکت و قرض الحسنه**

می‌توان به عنوان سه

عقد مهم و پرکاربرد در

قانون عملیات بانکی

بدون ربا نام برد؛ عقودی

که عملاً از سال ۶۳ و

اجرای این قانون، با

انحرافات بسیاری همراه

شده و با گذشت زمان

این انحراف‌ها بیشتر

و شکاف ایجاد شده

عمیق‌تر شد

بانک از طریق شرکت‌های سهامی که مستقل از بانک‌ها تشکیل می‌شوند، انجام شود؛ به عبارت دیگر، آنچه امروز تحت عنوان سرمایه‌گذاری مستقیم در ایران مطرح است، نوعی مشارکت حقوقی است که در اجرای طرح‌های تولیدی و عمرانی از طریق خرید سهام و یا مشارکت بانک‌ها به مرحله اجرا گذاشته می‌شود. طبق قانون عملیات بانکی بدون ربا، سرمایه‌گذاری مستقیم عبارت است از تأمین سرمایه لازم جهت اجرای طرح‌های تولیدی و طرح‌های عمرانی اشتقاقی توسط بانک‌ها بدون مشارکت اشخاص حقیقی و حقوقی غیر بانکی در قالب شرکت‌های سهامی مستقل از بانک‌ها که تابع اساسنامه، مقررات و آیین‌نامه‌های ناظر به خود هستند. تأسیس و راه‌اندازی واحدهای جدید تولیدی و عمرانی از طریق این‌گونه سرمایه‌گذاری‌ها در مواردی که مشارکت حقوقی امکان‌پذیر نبوده ولی امکان سرمایه‌گذاری مستقیم بانک‌ها با توجه به اولویت‌های برنامه توسعه اقتصادی و عمرانی کشور وجود داشته باشد، مجاز است. بر این اساس، سرمایه‌گذاری مستقیم در مواردی است که اشخاص حقیقی و حقوقی راغب به مشارکت با بانک نباشند و سرمایه‌گذاری موردنظر با اولویت‌های برنامه توسعه اقتصادی مطابقت داشته باشد.

بانک‌ها می‌توانند در طرح‌های تولیدی و عمرانی که جنبه تشریفاتی و غیرضروری ندارند، مستقیماً سرمایه‌گذاری کنند. از ویژگی‌های این سرمایه‌گذاری باید این باشد که ۱۰ درصد سرمایه‌گذاری ثابت برای اجرای این‌گونه طرح‌ها به‌صورت منابع مالی بلندمدت تأمین شود و نسبت سرمایه به کل منابع مالی لازم برای اجرای طرح تا مرحله بهره‌برداری نباید از ۴۰ درصد کمتر باشد. دیگر اینکه بانک‌ها قبل از اقدام به سرمایه‌گذاری مستقیم، باید طرح موردنظر را از لحاظ فنی و اقتصادی و مالی مورد بررسی قرار دهند. لذا بانک باید اطمینان حاصل کند طرح موردنظر از جمیع جهات موجه و قابل اجراست و بعد از اجرای طرح، تمام منابع مالی و سود موردنظر تا پایان عمر اقتصادی طرح برگشت‌پذیر است و... اینها مواردی است که در حال حاضر درباره عقد سرمایه‌گذاری مستقیم مطرح می‌شود. ایرج توتونچیان به‌عنوان طراح اصلی این عقد درباره فلسفه آن می‌گوید: «آنچه امروز تحت عنوان سرمایه‌گذاری مستقیم وجود دارد با آنچه نیست و هدف ما در قانون عملیات بانکی بدون ربا بود، زمین تا آسمان تفاوت دارد. فلسفه آنچه تحت عنوان سرمایه‌گذاری مستقیم در قانون ذکر شده، این بود که برای مثال من و شما به‌عنوان شهروندان این کشور می‌خواهیم در بانک به‌عنوان وکیل سپرده‌هایمان سرمایه‌گذاری کنیم. طبیعتاً ما مناطق محروم این کشور را می‌شناسیم یا حتی ممکن است به برخی از مناطق یا استان‌ها عرق و علاقه بیشتری داشته باشیم. طرح من این بود که بانک به‌عنوان وکیل سپرده‌گذاران وقتی بعد از انجام مطالعات و تأیید امکان‌سنجی اعلام می‌کند که می‌خواهد در منطقه‌ای از کرمانشاه یک کارخانه سیمان تأسیس

پیدا کرده و افراد جدیدی وارد این بازار شوند؛ ورود افراد جدید به این بازار نیز منجر به افزایش رقابت میان فروشنده‌ها شده و باز همین موضوع منجر به کاهش نرخ‌ها می‌شود.» «با فروش اقساطی یک کالا، اتفاقی که رخ می‌دهد این است که خریدار به صاحب فروشگاه یا همان فروشنده کولر سفارش یک کولر جدید را می‌دهد که خود این موضوع به معنای سفارش برای ساخت یک کولر جدید و تولید است. اما اگر در آن فروشگاه کسی روی شانه من به‌عنوان خریدار (خرید اقساطی) بزند و بگوید شما که می‌خواهید برای خرید این کولر ۶۰۰ هزار تومان بدهید، من همین الان ۵۰۰ هزار تومان را به شما می‌دهم و شما این کولر را به‌صورت نقد خریداری کنید، اما یک سال بعد به جای ۶۰۰ هزار تومان که قرار است به فروشنده بدهید، به من ۵۵۰ هزار تومان بدهید. اگر خریدار این کار را قبول کند و ۵۰۰ هزار تومان را از آن فرد گرفته و کولر را نقد خریداری کند اما سال بعد به قرض دهنده ۵۵۰ هزار تومان پس بدهد، این کار ریا است و هم به اقتصاد ضربه می‌زند؛ چرا که هیچ اتفاقی در اقتصاد رخ نداده و این کار صرفاً یک قرض ربوی است.»

«اگرچه در نظام سرمایه‌داری نیز ظاهراً موضوع فروش اقساطی وجود دارد، اما در آنجا یک گروه دارایی (De- partment Finance) وجود دارد که به خریدار می‌گوید می‌توانی از پول من استفاده کنی و کالای مدنظر خود را به‌صورت نقد خریداری کنی. زمانی که پول به‌صورت قرض رد و بدل می‌شود، این مسأله هیچ ارتباطی به تولید ندارد، بلکه دو نفر صرفاً با هم پولی را رد و بدل کرده‌اند و یک قرض ربوی رخ داده است. این موضوع با ماهیت خرید اقساطی در عقود شرعی و اسلامی کاملاً متفاوت است.

اگرچه ممکن است در این میان نیز یک کولر یا کالا فروخته شود، اما دو ایراد عمده بر این روش وارد است: اول اینکه این ۵۰۰ هزار تومان هیچ تأثیری در اقتصاد جامعه نمی‌گذارد و صرفاً یک قرض از نوع ربوی رخ می‌دهد؛ دوم که خیلی مهم‌تر است اینکه فردی که حاضر شده آن ۵۰۰ هزار تومان را به خریدار قرض دهد تا کالای موردنیازش را نقد خریداری کند، سال بعد ۵۵۰ هزار تومان دریافت می‌کند؛ یعنی بدون اینکه فعالیتی کند یا نقشی در بخش واقعی اقتصاد داشته باشد، در یک سال ۵۰ هزار تومان عایدی خواهد داشت. در مدل اسلامی و شرعی ما دو نفر تحت عنوان خریدار و فروشنده داریم که یکی کالایی را می‌خرد و دیگری کالا را می‌فروشد؛ اما در این حالت نفر سومی نیز وارد ماجرا شده است. در حالی که فروشنده به کارخانه سفارش تولید یک کولر جدید را می‌دهد، این نفر سوم بی‌دلیل و بدون هیچ کاری به ۵۰ هزار تومان پول دست پیدا کرده و همین‌طور ثروتمندتر می‌شود. این برای اقتصاد خطرناک است.»

توتونچیان درباره منطق این کار و اینکه برای خرید اقساطی باید مقدار پول بیشتری از خرید نقدی پرداخت شود، می‌گوید: «اینجا ماجرا مربوط به سرمایه نیست، بلکه داستان دارایی است؛ بنابراین، ولو اینکه قیمت ۵۰۰ هزار تومان کولر با محاسبه یک بهره ۲۰ درصدی به ۶۰۰ هزار تومان برسد، حتی اگر نرخ بهره نیز در جامعه برابر با همین ۲۰ درصد باشد، بازهم فروش اقساطی بر این اساس برقرض ربوی ارجحیت دارد؛ چرا که فروش اقساطی به معنای حذف دلال از این داد و ستد است.» یکی از عقود که در قانون عملیات بانکی بدون ربا عنوان شده بود، عقد سرمایه‌گذاری مستقیم بود. در شرایط بانکداری امروز ما، سرمایه‌گذاری مستقیم به مفهوم تأمین سرمایه‌ای است که مستقیماً توسط یک یا چند

موضوع مبارزه به کار رود.

ایرج توتونچیان درباره دلایل انحراف عقود شرعی از جمله فروش اقساطی می‌گوید: «فروش اقساطی در نظام بانکداری ماحیلی مد شده و اصلاً می‌توان منشأ پدیده فاکتورهای صوری را نیز همین موضوع دانست. عبارتی در عربی تحت عنوان «العجل قسط من الثمن» وجود دارد که العجل در آن به معنای زمان است. این عبارت به این معنی است که فقه برای زمان ارزش قائل است؛ یعنی حتی اگر در جامعه‌ای تورم نیز وجود نداشته باشد، باز زمان دارای اهمیت است. اگر شما امروز از من یک میلیون تومان بگیری و بخواهید سال بعد همان یک میلیون تومان را به من پس بدهید، این زمان یک ساله دارای ارزش است. اگر بخواهیم به صورت مصداقی موضوع و اهمیت فروش اقساطی را متوجه شویم، فرض کنید الان نزدیک تابستان است و ما می‌خواهیم یک کولر برای خانه‌مان خریداری کنیم. فروشنده می‌گوید قیمت کولر به صورت نقد ۵۰۰ هزار تومان است؛ اما خریدار پول نقد ندارد. فروشنده به او می‌گوید پول را یکساله پرداخت کنید، اما قیمت این کولر ۶۰۰ هزار تومان تمام می‌شود. این موضوع تا اینجای کار به لحاظ شرعی ایرادی ندارد؛ چرا که

همان‌طور که گفته شد، یکی از مشکلات جدی بانکداری اسلامی در ایران، اجرای صوری عقود اسلامی توسط بانک‌هاست که تاکنون انگیزه جدی برای مقابله با آن ایجاد نشده است. غیرواقعی بودن اجرای عقود محاسبات بانک‌ها مشاهده کرد؛ به عنوان مثال، تسهیلاتی با استفاده از عقد فروش اقساطی برای امور کشاورزی اعطا می‌شود، اما پول دریافت شده در خرید و فروش خودرو مورد استفاده قرار می‌گیرد، بانک هم بدون نظارت کافی، فقط به دریافت‌کننده تسهیلات پول می‌دهد و حداقل سود مورد انتظار به اضافه وجه اعطا شده را به طور اقساط دریافت می‌کند و با هیچ موضوع دیگری کار ندارد؛ یا بانک از طریق عقد مضاربه، با سودی پیش‌بینی شده به اعطای تسهیلات می‌پردازد و تنها به متقاضی پول می‌دهد تا خود او به داد و ستد تجاری بپردازد. در این‌گونه موارد بانک هیچ‌گونه نظارتی بر عملیات تجاری یا محاسبات سود واقعی حاصل از تجارت اعمال نمی‌کند و عملیات بانک فقط به دریافت اصل و سود از پیش تعیین شده که کارشناس بانک پیش‌بینی کرده است، خلاصه می‌شود؛ چه بسا تسهیلات اعطایی در بخشی به غیر از

سرمایه‌گذاری مستقیم یا مشارکت حقوقی؟

یکی از عقود که در قانون عملیات بانکی بدون ربا عنوان شده بود، عقد سرمایه‌گذاری مستقیم بود. در شرایط بانکداری امروز ما، سرمایه‌گذاری مستقیم به مفهوم تأمین سرمایه‌ای است که مستقیماً توسط یک یا چند بانک از طریق شرکت‌های سهامی که مستقل از بانک‌ها تشکیل می‌شوند، انجام شود؛ به عبارت دیگر، آنچه امروز تحت عنوان سرمایه‌گذاری مستقیم در ایران مطرح است، نوعی مشارکت حقوقی است که در اجرای طرح‌های تولیدی و عمرانی از طریق خرید سهام و یا مشارکت بانک‌ها به مرحله اجرا گذاشته می‌شود.

